

A bajorok császára¹

„Kedves Lajos, imádkozunk a tisztítótűzből való szabadulásodért.”²

2014. október 19-én volt a hétszázadik évfordulója annak, hogy a Wittelsbach-házból származó IV. Lajos bajor herceget meglehetősen vitatott körülmények között – szentszéki megerősítés nélkül, Luxemburgi János ellenében – német királlyá választották, és alig egy hónappal később, november 25-én Aachenben megkoronázták (1. kép). A családból elsőként sikerült 1328-ban – nem kevésbé vitatott körülmények között – a római nép akaratából, három itáliai püspökkel császárrá koronáztatnia magát. Példáját csak a mintegy négyszáz évvel később élő utóda, VII. Károly bajor herceg tudta követni (1742–1745), ami tekintve, hogy ekkor már a császári cím együtt járt a német királlyá választással, nem is számított különösebb bravúrnak. Az 1327-ben eretnekké nyilvánított, s ettől kezdve a pápai kancellária által becsmérően csak *Ludovicus Bavarusként* emlegetett császár az exkommunikáció alól soha nem nyert feloldozást, a 15. századtól mégis egyre gyakrabban a Wittelsbachok ősapját, a bajor egység megteremtőjét látták benne. Így érthető, hogy a nemzeti romantizmus időszakára Lajos igen nagy tiszteletnek örvendett a Bajor Királyság területén. Mindez magyarázatul szolgálhat arra is, hogy az évről évre megrendezésre kerülő bajor tartományi kiállítás (*Landesausstellung*) szervezőinek választása az I. világháború századik évfordulóján miért ennyire „idejétmúlt” témára esett. A regensburgi kiállítás célja a 14. századi viszonyok bemutatásán túl reflektálni arra, hogy az utódok más-más korokban miként vélekedtek a „dicső” elődről.³

- 1 Beszámoló a „*Ludwig der Bayer. Wir sind Kaiser!*” című kiállításról. Bayerische Landesausstellung, Regensburg, 2014. május 16–november 2.
- 2 „*Lieber Ludwig, wir beten für Deine Entlassung aus dem Fegefeuer*” – Lilien Neuhaus bejegyzése a vendégkönyvben (2014. május 25.), amelyet többek között a kiállítás honlapján is szerepeltetnek. <http://www.hdbg.de/ludwig-der-bayer/bilder/besucherbuch-17-g.jpg> (letöltés ideje: 2014. szept. 9.).
- 3 A kiállítás katalógusa: *Ludwig der Bayer. Wir sind Kaiser! Katalog zur Bayerischen Landesausstellung 2014*. Hrsg. v. Wolf, Peter-Brockhoff, Evamaria-Handle-Schubert, Elisabeth-Jell, Andreas Th.-Six, Barbara Augsburg, 2014. (Veröffentlichungen zur Bayerischen Geschichte und Kultur, 63.)

1. kép
Bajor Lajos domborműve
a nürnbergi városházán

A Bajorországgal szomszédos Baden-Württembergben hatszázadik évfordulója alkalmából a konstanzi zsinatot emelték idén az érdeklődés középpontjába. Míg ez utóbbi esemény a magyar történészek körében – és Husz János megégetése kapcsán talán a szélesebb közönség számára is – jól ismert, korántsem mondható el ugyanez a regensburgi kiállítás „főhőséről”. Ki is volt Bajor Lajos? Miért, milyen szempontból fontos; fontos-e egyáltalán számunkra személye és uralkodása? Alakja és története több szempontból is figyelmet érdemel. A 14–15. századot az Észak-tengertől Rómáig, a Rajnától az Elbáig, olykor a Lajtán túl is a Luxemburgok, a Wittelsbachok és a Habsburgok hármasságának vetélkedése jellemezte. Mindegyik dinasztiának az volt a célja, hogy a másik kettő fölébe kerekedjen. S jóllehet a hatalmi aspirációk rendszerint a Magyar Királyság határain kívül zajlottak, az ország néha mégis az események homlokterébe került. Ne felejtjük el, hogy 1305-ben Székesfehérvárott egy bajor herceget – III. Ottót – koronáztak magyar királlyá, aki haláláig, 1312-ig viselte is címét. Továbbá Luxemburgi Zsigmond 1387. évi magyarországi trónra kerülése fontos állomását jelentette a három dinasztia hatalmi vetélkedésének, ennek köszönhetően ugyanis – a Habsburgok és a Wittelsbachok legnagyobb bosszúságára – a Luxemburgok közép-európai pozíciói minden eddiginél erősebbé váltak.

Bajor Lajos valamikor az 1280-as évek első felében (egyések szerint 1282-ben, mások úgy vélekednek, 1286-ban) született II. Lajos bajor hercegnek és Matildnak, I. (Habsburg) Rudolf német-római császár leányának házasságából. Bajor Lajos nagybátyja, XIII. Henrik IV. Béla magyar király leányát, Erzsébetet vette nőül. Az ő fiuk, azaz Bajor Lajos elsőfokú unokatestvére volt apai ágon az imént említett Ottó magyar király. II. Lajos és fivére nevéhez fűződik a Wittelsbach-területek kormányzását érintő első jelentős változás, a két fiú ugyanis felosztotta egymás között a birtokokat. Míg II. Lajosnak és utódainak Felső-Bajorország és rajnai palotagrófság jutott, XIII. Henrik és gyermekei Alsó-Bajorországot kapták. Ennek eredményeképpen alakult ki és fejlődött önállóan hosszú évszázadokon át a Wittelsbachok pfalzi és bajorországi ága. Bajor Lajos politikai tehetségében egyszerre ötvöződhetett tehát apja és anyai nagyapja öröksége, amelyet csupán megerősítettek azok az évek, amelyeket

anyai nagybátyja, I. Albert német-római király (1298–1308) bécsi udvarában töltött, együtt nevelkedve későbbi vetélytársával, I. (Szép) Frigyes Habsburg-herceggel.

A kiállítás három regensburgi helyszínen követte végig Bajor Lajos fordulatokban gazdag életpályáját s nyújtott betekintést a korabeli Regensburg életébe. E három helyszín közül a legfontosabbnak az egykori minorita templomban és a hozzá kapcsolódó kolostorépületben kialakított várostörténeti múzeum (*Historisches Museum*) bizonyult. Az egykori templom hajójában, részben az állandó kiállítást megbontva, szorítottak helyet az egymáshoz képest lépcsőzetesen eltoltt, ezáltal egyre magasabbra törekvő, ötszintes, új installációnak. Mindegyik szinten, szigorú kronológiai sorrendben haladva Lajos pályájának egy-egy fontos eseményét emelték ki és köré csoportosították a bemutatandó tárgyakat, gazdagon ellátva a kiállítás „befogadását” segítő magyarázó tablókkal. A kiállítási tárgyak nem mennyiségüknek, inkább ügyes elrendezésüknek köszönhetően töltötték be a teret. Minden igényt kielégítően akadtak köztük levéltári források, főként bajorországi levéltáraktól kölcsönvett oklevelek és pecsétek, valamint a 14. századi anyagi kultúrát bemutató régészeti leletek, illetve ezekről készült, kézzel fogható, megtapintható vagy éppen felpróbálható használati eszközök. A kiállítás szervezői eredeti törekvésüknek megfelelően nemcsak Lajos korszakából villantottak fel egy-egy mozaikdarabkát, hanem az események és a hozzájuk kapcsolódó személyek későbbi recepciójára is figyelmet fordítottak. Minden szinten volt egy tükörnek (*Spiegel*) nevezett tabló, amelyen a későbbi évszázadok vonatkozó képi ábrázolásait jelenítették meg a szervezők.

„A földnélküli herceg – Gammelsdorf hőse” (*Fürst ohne Land – Held von Gammelsdorf*) címet viselő első szinten magával Bajor Lajossal, illetve a Wittelsbach-családdal ismerkedhettünk meg. Kulcsfontosságú eseményként kiemelve az 1313. évi gammelsdorfi csatát – melyben Lajos unokatestvérét, (Szép) Frigyes osztrák herceget legyőzve megszerezte az Alsó-Bajorország feletti hatalmat – a kiállítás-rendezők a lovagi hadviselés fortélyait tárták fel a látogatóközönség előtt.

A második szint „Bajor herceg – német király” (*Bayerischer Herzog – Deutscher König*) címmel az unokatestvérek közötti viszály újabb, 1314–1322 közé eső szakaszát mutatta be. Ennek kiváltó oka abban keresendő, hogy a két herceget négy-négy választófejedelem támogatásával egyetlen nap eltéréssel választották meg német-római királynak. Míg Frigyeset a megfelelő egyházi személy, azaz a kölni érsek koronázta meg az igazi királyi jelvényekkel, de nem a hagyományok szerinti koronázóvárosban, addig Lajos királlyá avatását a mainzi érsek az inszignia utánzatával, viszont a szokásoknak megfelelően, Aachenben végezte el. A fennálló és nem oldódó konfliktusban a végső katonai összecsapásra 1322-ben Mühlдорfnál került sor. A kiállítás jó alkalmat kínált a csata rekonstrukciójára, az ütközet kapcsán felmerülő költségek számbavételére, illetve a korszak fegyvereinek ismertetésére. A mühlдорfi csatát a kiállítás egyetlen Magyarországról kölcsönzött darabjával, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kaufmann-gyűjteményének egyik héber kéziratában található színes ábrázolással illusztrálták a rendezők (2. kép).

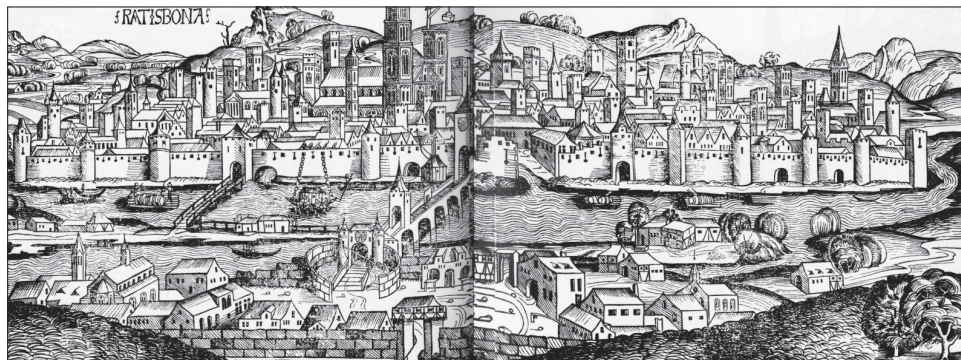
A kiállítás harmadik szintje (*Papst gegen Kaiser – Avignon gegen Rom*) a pápa és az uralkodó közötti szembenállás részleteibe avatta be a látogatókat. A Lajost ki-közösítő szentatya, XXII. János túl azon, hogy eredetileg is a Habsburgok felé húzott,

2. kép
A mühlendorfi csata a budapesti
Kaufmann-gyűjtemény egyik héber
kéziratában
(MTA KIK MS. A 384, fol. 13v)

nem nézte jó szemmel, hogy az általa el nem ismert uralkodó pápai jóváhagyás nélkül hozza meg döntéseit. Talán e szint mondható a kiállítás legkevésbé változatos egységének: a látvány gyakorlatilag üvegablakok és oklevelek váltakozására épült. A negyedik, „Császárok vagyunk” (*Wir sind Kaiser*) elnevezésű emeleten a kormányzás gyakorlati oldalát ismerhette meg a közönség. A 33 esztendőnyi uralkodás alatt Lajos egyes számítások szerint legalább 80 ezer kilométert tett meg, az általa felkeresett európai településeket a rendezők térképen is megjelenítették. Sajnos azonban az összesítés nehezen áttekinthetőre sikeredett. Ugyanebben a szekcióban kaptak helyet a családtagokkal történő kiegyezések is. Ugyancsak itt állították ki a rendezők a 19. század elején lebontott mainzi *Kaufhaus am Brand* homlokzatán álló nyolc dombormű (Bajor Lajos, valamint a hét választófejedelem) élethű másolatát is.

Az ötödik, egyben utolsó szint az egykori templom szentélyében helyezkedett el, a szervezők jelképes gusztusként oda juttatták az élete alkonyán járó uralkodót, ahova nemhogy a kiközösítettek, de közönséges világi személyek sem léphetek be. Ezzel az elrendezéssel egyszersmind azt a képzetet keltették a látogatókban, hogy élete végén Lajos hatalmának csúcsára ért. S hogy mennyire hamis képzetről van szó, arra csak az utolsó szint címének (*Neuer Thronstreit und plötzliches Ende*, Újabb trónviszály és váratlan vég) elolvasása után eszmélhettek rá az érdeklődők. Az uralkodó halála előtti évben erős pápai nyomásra a választófejedelmek egy része Luxemburgi Károly morva őrgróft tette meg Lajos ellenében római királynak. Kettejük végső összecsapására azonban nem kerülhetett sor, mivel 1347 októberében a császár vadászat közben meghalt. A kiállítás összeállítói ezen a ponton számba vették a Luxemburgok és a Wittelsbachok anyagi lehetőségeit és jövedelmeit. Egyértelműen az előbbieknél „állt a zászló”, hiszen az ezüstben roppant gazdag Cseh Királysággal

3. kép
Regensburg ábrázolása a Schedel-féle világkrónikában, 1493

a bajor területek nem vehették fel a versenyt. Az utolsó szint – a szentélyen túl – egy további helyiségben folytatódott, itt olyan képzőművészeti alkotások kerültek bemutatásra, melyek a lelki üdvé iránt elkötelezett császár adományairól és megrendeléseiről tanúskodnak.

A regensburgi kiállítás másik helyszínéül a Szent Ulrik-templomot választották, a moziszerűen berendezett főhajóban egy mintegy tízperces, humorral vegyített, kosztümös filmet láthattak az érdeklődők, amely a korabeli Regensburgot, annak lakosait és székesegyházát mutatta be (3. kép). A filmnél tartalmasabbnak bizonyultak azok a rövidebb összeállítások, amelyek a mellékhajóban elhelyezett tárgyak kapcsán – többek között – a középkori kőfaragásról, üvegfúvásról, illetve a regensburgi zsidóságról nyújtottak vázlatos, de mégis roppant informatív képet. A kiállítás harmadik és egyben záró helyszíne a szomszédos székesegyház többé-kevésbé középkori formájában fennmaradt kerengője volt. A kiállításhoz alig néhány tábló kapcsolódott csupán, ennek ellenére a számos itt őrzött, korabeli sírkő miatt a helyszín felkeresése nem volt hiábavaló.

A 14. század nem a Wittelsbachok, még csak nem is a Habsburgok, hanem – ahogy azt érthető okokból a kiállításon kevésbé hangsúlyozták – a Luxemburgok százada volt. Mindez persze semmit nem von le Bajor Lajos uralkodói teljesítményéből, s nem csorbítja politikusi tehetségét sem. A sok fáradsággal megszerzett és 1340-ben egyesített Bajor Hercegség azonban halála után rövid időn belül szétesett. Öt fia felosztotta egymás között az örökséget, s csakhamar oda jutottak, ahonnan apjuk egykor elindult.

BENCE PÉTERFI
THE EMPEROR OF BAVARIANS

The Bavarian provincial exposition, which was organised in 2014 at Regensburg, undertook to present at three urban venues the career of Louis, Duke of Bavaria, more commonly known as Louis the Bavarian, who was elected as King of the Romans 700 years ago. His story constituted one peculiar chapter in the long competition between the Habsburg, Luxembourg and Wittelsbach dynasties, which dominated the entire 14th century. Alongside treating the various political struggles, such as the excommunication of 1327, which is discussed with much detail, the organisers also took pains to offer the visitors a picture of everyday life and in particular of contemporary Regensburg, and project a view of the later reception of various 14th-century events.